

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl/Year: 6, Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1

Mart/March-2025

Oğuz Kağan ve Manas'ın Siyasi Liderlik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Analizi
Comparative Analysis of Political Leadership Characteristics of Oghuz Khagan and
Manas

İlker ŞENEL

YL., Kırgızistan Türkiye Manas Üniv. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
YL., Kyrgyz Turkish Manas University Graduate School of Education
Bişkek, KIRGIZİSTAN

2050y01010@manas.edu.kg

<https://orcid.org/0000-0002-5105-0548>

Atıf / Citation: Şenel, İ. (2025). Oğuz Kağan ve Manas'ın Siyasi Liderlik Özelliklerinin
Karşılaştırmalı Analizi. Genç Mütefekkirlere Dergisi, 6 (1), 340-354

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15034615>

Yayın Bilgisi/Publication Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date Received: 14.02.2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 16.03.2025

Sayfa Aralığı/ Page Range:340-354

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by: Nihat DEMİRKOL / TÜRKİYE

ÖZET

Orta Asya Türk Destan Geleneğinin en şöhretli iki örneği: temelinde Oğuz Boylarının bulunduğu Oğuz Kağan ve Kırgızlara ait olan Manas Destanlarıdır. Bu iki destan da ait oldukları topluluğun kültürel ve tarihsel hafızaları adına çok önemli izler ihtiva eder, siyasi teşkilatlanma ve siyaset anlayışı bakımından da büyük ipuçları verir. Oğuz Kağan Destanı tam manasıyla bir cihan hâkimiyeti mücadelesinin hikâyesidir. Onun siyaset anlayışı ya savaşarak ya da biat yoluyla itaat altına almak üzerine kuruludur. Manas Destanı ise, güçsüz düşmüş ve dağılmak üzere olan bir kavmin yeniden toparlanmasını ve güçlenmesini konu alır. Yıllarca beklenen ve geleceği "müjdelenen" kurtarıcı Manas, olağanüstü olayların yaşandığı bir doğum anlatısı ile birlikte dünyaya gelir. Sonrasında ise halkını toparlayacak, cesaretlendirecek ve güçlendirecektir. Bu çalışmada Oğuz Kağan ve Manas'ın siyasi karakterlerini karşılaştıracamız. Destanların birden çok ve farklı zamanlarda yazıya geçirilmiş varyantları olduğundan, en nitelikli olduğunu düşündüklerimiz incelenecektir. Bu iki karakter arasındaki benzerlik ve farklılıkların ardında yatan sebepler, kültürel, sosyal, siyasi ve tarihsel bağlamda ele alınacaktır. Bu iki ikonik karakterin farklı yönleri üzerinde bilhassa durulacaktır. Çünkü benzer yönleri hâlihazırda bilinmektedir, Türk destanlarının birçoğu için geçerlidir, çoğu çalışmada değerlendirilmiştir ve şahsi dikkatimizi özel olarak çekmemektedir. Farklılıkları ortaya koymak ise ayırt edici bir unsur olarak, toplumların kültürel, sosyal yapıları ve zihniyetleri bakımından belirleyici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Kağan, Manas, destan, siyaset, Kırgız, Türk.

ABSTRACT

The two most famous examples of the Central Asian Turkish Epic Tradition are the Oğuz Kağan, which is based on the Oğuz Tribes, and the Manas Epic, which belongs to the Kyrgyz. These two epics contain very important traces in terms of the cultural and historical memories of the communities they belong to and provide great insights into political organization and understanding of politics. The Oğuz Kağan Epic is the story of a struggle for world domination. His understanding is based on obedience, either by fighting or through allegiance. The Epic of Manas is about the recovery and strengthening of a nation that has become weak and is about to dissolve. The savior Manas, who has been awaited for years and whose future is "heralded," is born with a birth narrative of extraordinary events. Then, he will gather, encourage, and strengthen his people. In this study, we will compare the political characters of Oghuz Khan and Manas. Since there are multiple variants of epics written at different times, the ones that we consider to be the most qualified will be examined. The reasons behind the similarities and differences between these two characters will be discussed in a cultural, social, political, and historical context. Special emphasis will be placed on the different aspects of these two iconic characters. Because similar aspects are already known, they apply to many Turkish epics, have been evaluated in most studies, and do not particularly attract our attention. Revealing the differences will be a determinant in terms of the cultural and social structures and mentalities of societies as a distinctive factor.

Keywords: Oghuz Khan, Manas, epic, politics, Kyrgyz, Turkish.

GİRİŞ

Oğuz Kağan ve Manas Destanı'nın araştırmanın konusu olarak seçilmesinin sebeplerini açıklamak gerekir. Oğuz Kağan Destanı, Oğuz boyları için önemli olduğu kadar tüm Türk Dünyası açısından da önemlidir. Çünkü Türklerin cihan hâkimiyeti anlayışının bir tezahürü ve bu ruhun özütü gibidir. Ayrıca pek çok Türk boyunun türeyiş ve ad alma efsanesi destanın içeriğinde yer almaktadır (Karluklar, Uygurlar -Uygur Harfli Nüsha'da ise Oğuz, Uygur Kağanı olarak geçer-, Kıpçaklar, Kanglılar gibi). Oğuz Kağan'ın kendisi ise başlı başına önemli bir araştırma konusudur. Oğuz Kağan'ın tarihsel bir şahsiyet mi yoksa tamamen kurgu bir karakter mi olduğu akademik camiada tartışılmıştır. Makalemizde bu tartışma ve görüşlere yer verilecektir.

Manas Destanı'nın önemi de apaçık ortada olan bir durumdur. Kırgızların bu epik anlatısı, dünyanın en uzun destanıdır ve hâlâ sözlü gelenekte eklemeler yapılarak devam etmektedir. Türk halklarından Kırgızların tarihine dair en önemli kaynaklardan biri olan Manas Destanı, Genel Türk Tarihi mirası açısından büyük önem arz etmesinin yanı sıra günümüzde Kırgız Cumhuriyeti için en önde gelen kültür mirası olarak sahiplenilmekte ve hem ülkenin eğitim-öğretim müfredatında hem de kültürel faaliyetlerinde ciddi bir şekilde yer verilmektedir. Türk Dünyası'nın spesifik bir coğrafyasına ve toplumuna ait olan bu destan ve ana karakter, Kırgız tarihi, sosyal yaşantısı, askeri gelenekleri, kültürel ve dini hayatı hakkında çok sayıda ve önemli nitelikte örnekler vermektedir. Destan, edebi ve tarihi anlamda çok önemli referans noktalarına sahiptir. Manas karakteri ise Türk alp tipinin destansı bir betimlemesidir. Manas Destanı'nın Oğuz Kağan Destanı'na nispetle daha fazla barındırdığı fantastik ve kurgusal öğeleri onu edebi açıdan da ilginç bir noktaya koymaktadır.

Toplumların tarihleri hakkında fikir veren ve zihin dünyalarının ürünü olan enstantaneler olarak kabul ettiğimiz destan türünün bu iki nadide üyesini ele alarak, Oğuz Kağan ve Manas Destanlarının ana karakterleri örneğinde yapacağımız tetkik ve tahliller aracılığıyla destanların siyasette bulunan yansımalarına ışık tutmayı amaçlamaktayız.

Manas Destanı için Radloff nüshasını ele almış bulunmaktayız. Bunun sebebi ise tarih sahasındaki akademik camiada en çok atıf yapılan ve önem verilen nüsha olarak karşımıza çıkmasıdır. Elbette edebi anlamda Sagımbay Orozbekov ve Sayakbay

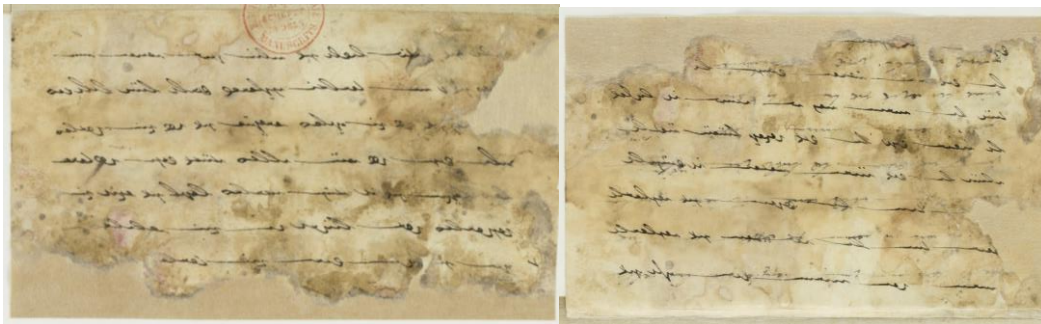
Karalayev'in aktarmaları da oldukça doyurucu ve hacimsel bakımdan geniştir, bu varyantlara bakılması da konuya ilgi duyan araştırmacılar açısından faydalı olacaktır.

Çalışmamızda Oğuz Kağan ve Manas Destanı'nın tarihsel kökenlerinin neler olduğu, destanların yazılı nüshaları hakkında bilgiler ve iki destan kahramanının siyasi karakterlerinin ve liderlik özelliklerinin karşılaştırması bulunacaktır. Ayrıca destan içeriğinde yer alan varyant farklılıkları, dönemsel değişimler, dini ve sosyo-kültürel referans noktaları da ele alınarak karşılaştırılacaktır.

Oğuz Kağan ve Manas Destanının Varyantlarının Karşılaştırması

Çalışmamızda Oğuz Kağan Destanı için kullanılacak kaynaklar, Uygur Harfli Paris Nüshası (Ferruh Ağca'nın çevirisi), Reşideddin Fazlullah'ın neşrettiği nüsha (Z. Velidi Togan'ın çevirisi) ve Kazan Nüshası (Necati Demir) olacaktır. Manas Destanı için ise Wilhelm Radloff'un aktardığı Manas Destanı'nın Emine Gürsoy tarafından yapılan çevirisi esas alınacaktır. Oğuz Kağan Destanı hakkında bu nüshaların ele alınmasının sebebi, Uygur Harfli Nüsha ve diğer iki varyant arasında çalışmaya zenginlik katacak türden farklılıklar bulunmasıdır. Uygur Harfli Nüsha, İslamiyet öncesi yaşayış ve inanış şekillerini daha fazla yansıtmaktayken, sonrasında sözünü ettiğimiz nüshalar ise İslami etki ile birlikte kaleme alınmış görünmektedir.

Bu nüshalar arasında diğerlerinden tamamen ayrılan, Uygur Harfli Nüsha'dır. Çünkü bu nüshada İslami etkiler görülmemektedir; destanın en saf ve öz halidir. En çok atıf yapılan ve çalışmalarda en çok faydalanılan varyantların başında gelir. Bu nüshanın yazıya geçirilme tarihi Bahaeddin Ögel'e göre Cengiz Han'dan sonraki dönemdir ve tahmini olarak 13. yüzyıldan sonrasına aittir. Aşağıda Uygur Harfli Paris Nüshası'nın ilk 2 sayfası görsel olarak verilmiştir.

<https://www.turkbitig.com/yazmalar/oguzname.html>

En çok atıf yapılan nüshalardan diğeri ise Reşideddin Fazlullah'ın neşri olan "Cami'ut Tevarih" adlı eserde yer alan nüshadır. Bu varyantta ise İslami tesirleri yoğun şekilde görmekte beraber, Uygur Harfli Nüsha'ya göre daha geniş bir içerik bulmaktayız. Oğuz Kağan'ın çok geniş bir coğrafyada seferler düzenlediğini görmekteyiz. Bu nüshanın ise 14. yüzyılın başında yazıya geçirildiğini bilmekteyiz.

Bahsedeceğimiz üçüncü ve son, aynı zamanda çalışmamızın kaynağı olan nüshalardan biri ise Kazan Nüshası'dır. Bu nüsha da Cami'ut Tevarih'teki nüsha ile benzer şekilde İslami etkiyi hissettirmekte ve geniş bir içerik sunmaktadır. Eserin yazım yeri ve müellifi bilinmemekle beraber, Necati Demir ve Özkan Aydoğdu'nun Oğuzname adlı eserlerinde belirtildiği gibi, yazarın bir yerde Rum'a padişah olan Selim Han'dan bahsetmesi ve Rum'a padişah olan iki Selim'in I. Selim (saltanat yılları: 1512-1520) ve II. Selim (saltanat yılları 1566-1574) olması eserin 16. yüzyıl ve civarında yazılmış olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Sözün özü, Oğuz Kağan Destanı'nın yazıya geçirilmesi aşamasında birçok varyant oluşmuştur. Bazı önemli Oğuz-name varyantları; Uygur Harfli Paris Nüshası, Reşideddin Fazlullah'ın Cami'ut Tevarih'indeki "Târîh-i Oğuz u Türkân", Kazan'da bulunan nüsha, Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi'nde yer alan varyant, Yazıcıoğlu Ali'nin Tevarih-i Ali Selçuk'ta naklettiği varyantlardır.

Manas Destanı'nın oluştuğu dönem ve hangi tarihi anılara işaret ettiği konusunda da akademik dünyada farklı görüşler vardır. Manas Destanı, çok yakın tarihe kadar sözlü gelenekle nesilden nesle aktarılmıştır. Bu açıdan da Oğuz Kağan Destanı ile arasında bir fark vardır. Oğuz Kağan Destanı'nın bilinen en eski nüshası (Uygur Harfli Nüsha) 13. yüzyıl civarında tarihlenirken, Manas Destanı'nın ilk yazılı versiyonları 1861 ve sonrasında aittir. Dolayısıyla, Manas Destanı'nda sözlü geleneğin ve beraberinde gelen özelliklerin daha baskın olması söz konusudur. Hatta günümüzde dahi, Manas Destanı manasçılar tarafından söylenegelerek icra edilir. Bu özel söyleniş biçimi halen destanın en önemli hali olarak kabul edilmektedir.

Manas Destanı'nın tarihlenmesi hakkında Emine Gürsoy-Naskali, Radloff'un eserinden yaptığı Manas Destanı çevirisinin önsözünde şöyle der: "Manas destanının veya Manas destanındaki hadiselerin hangi dönemlere ait olduğu konusu tartışmalıdır. Bazılarına göre buradaki hadiseler Hun dönemine bağlanmalıdır. Daha gerçekçi bir yaklaşımla destanın

tarihi zeminini 9. yüzyıl sonrasına bağlamak daha doğru olur. Cüveyni'nin Tarih-i Cihan Güşası'nda belirtildiği gibi 1120'li yılların sonunda Karahitaylar Orta Asya'ya geldikten ve Karahanlıları ele geçirdikten sonra Kırgızlara asker gönderirler. Büyük bir ihtimalle bu dönemin olayları Manas destanının tarihi kaynağıdır.”

M. Fuad Köprülü ise Manas Destanı'nın Saltuk Buğra Han ve onun gibi hükümdarların ve velilerin tarihi anılarının kalıntısı olduğunu ancak 11-12. yüzyıllarda bir destan olarak ortaya çıktığını söylemektedir (Köprülü, 1926, s.48).

Manas Destanı hakkında yapılan çalışmalarda genellikle Kırgızların 9. yüzyılda kurmuş oldukları kağanlığa atıf yapılır. Manas'ın dağınık ve zor durumda olan halkı toplaması ve birleştirmesini Manas Destanı'nda görmekteyiz. Bu da bir kağanlığın kuruluş aşamasını andırmaktadır. Dolayısıyla destanın bu dönemlerde ortaya çıkmış olabileceği görüşündeyiz.

Manas Destanı'nı bilim dünyasına ilk olarak kazandıran kişi Çokan Velihanoğlu'dur. 1861 yılında “Rus Coğrafya Cemiyetinin Yazıları” dergisinin I. ve II. kitaplarında “Kökötey Han'ın Aşısı” (yoğ töreni) adlı kısmını Rusçaya çevirerek yayımlamıştır.

Manas Destanı üzerine yapılan çalışmalar arasında ve tarih alanında günümüzde dahi en çok rağbet edilen çalışmalardan biri, Radloff'un eseridir. Bu noktada Kırgız manasçılardan da bahsetmek gerekir. Onların aktarımları ile gelen varyantlar da Manas Destanı için her açıdan oldukça önemlidir. Manasçılar arasında anlatıları günümüzde en çok kabul görenler Sagımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev'dir.

Oğuz Kağan ve Manas Karakterlerinin Karşılaştırılması

Oğuz Kağan Destanı, ya da Oğuz-name, Oğuz Türklerinin Oğuz Kağan önderliğinde cihan hakimiyeti için yaptığı seferleri konu alır. Destanın ortaya çıktığı dönem ve hangi tarihi hatıralara işaret ettiği tam olarak bilinmemekle beraber bazı tahminler vardır. Dursun Yıldırım, Türk Bitiği adlı eserinde şöyle bir aktarımda bulunmaktadır: “Rus arkeologlarından M. P. Gryaznov'un düşüncesine göre, Türk destanlarının teşekkülü ve mevzularının ortaya çıkışı M.Ö. VII-VI. asırlar ile M.S. I. asırlar arasında olmuştur.” (Yıldırım, 1998, s.150) M. Fuad Köprülü, Oğuz Kağan Destanı'nın tarihinin açıkça (Hiyung-Nu'lara), M.Ö. (209-126) yıllarına dayandığını söylerken (Köprülü, 1926, s.158), Z. Velidi Togan ise destanın tarihi dayanaklarının Sakalar ve İndo-İskitler'e kadar uzanabileceğinden bahsetmektedir. (Togan, 1982, s.122)

Oğuz Kağan'ın kimliği ve gerçek bir karakter olup olmadığı hakkında da farklı görüşler vardır. N. Biçurin onu Mo-Tun (Mete Han) ile özdeşleştirmiş, W. Radloff da bu fikre taraftar olmuştur. I. Marquart ise Oğuz Kağan'ı Cengiz Han ile özdeşleştirmiştir. (Bayat, 2006, s.48)

Oğuz'un Mo-Tun olması hakkındaki iddialar güçlüdür. Saadettin Gömeç: “Burada Tengri Kut Börü Tonga'nın (Tokta/Mo-Tun) gerçek hayattaki oğlu ve torununun adına dikkat çekmek istiyoruz. Bizim tespitlerimize göre, bunlardan birisi Kök'tür (Gök Han), diğeri de Kün'dür (Gün Han). Yani Börü Tonga (Tokta/Mo-Tun) Yabgu'dan sonra gelen iki Türk hakanının ismi Oğuz Kağan Destanı'ndaki Oğuz'un çocuklarından iki tanesiyle aynıdır. Bu herhalde, Oğuz ile Börü Tonga (Tokta/Mo-Tun) arasındaki benzerlik konusunda gözden uzak tutulmayacak bir ipucudur.” (Gömeç, 2014, s. 115). Bu önemli bir nokta olmakla birlikte elbette tek başına bir kanıt değildir. Destanda bu isimlerden, bu oğulların isimlerinden sadece etkilenilmiş olması da ihtimal dahilindedir.

Oğuz Kağan'ın Türklere Tanrı tarafından gönderilmiş bir peygamber olabileceği düşüncesi de ortaya atılmıştır. Peygamberlik fikrini ortaya atanların dayanağı, Oğuz'un insanları “tek tanrıya inanmaya davet etmesi”, “tanrıya inanmayan annesinin sütünü içmemesi” gibi noktalardır. Ancak biz bu bilgilere Uygun harfli nüshada denk gelemiyoruz. Bu da “peygamberlik” gibi atıfların ve yüklenen dini vasıfların İslamiyet etkisinin arttığı dönemlerde yazıya geçirilen varyantların yazım aşamasında eklenmiş olduğu fikrini güçlendiriyor.

Tüm bu veriler doğrultusunda Oğuz Kağan'ın köklerini Mo-Tun'dan da alarak tarihsel süreçte başka kişiler ve olaylardan etkilenerek gelişen bir destan kahramanı olduğunu düşünmek mantığa yatkındır.

Oğuz Kağan şöyle der: “Ben Türklerin kağanıyım ve yeryüzünün kağanı olsam gerektir...”, “... Kim baş eğmezse gazaba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.” Bunlar Oğuz Kağan'ın siyaset anlayışını en iyi özetleyen cümlelerdir. Bu sözler cihan hakimiyeti için yapacağı seferlere başlamadan hemen önce söylenmiştir. Görülmekte ki, Oğuz Kağan daha en başından beri cihana hâkim olmaktan ve diğer her millete baş eğdirmekten başkasını düşünmemektedir.

Oğuz Kağan ilk etapta Türk kabileleri ile ilgilenmiştir, Tatar ve Moğollarla savaşmıştır. Böylelikle kendisine coğrafi ve etnik bakımdan yakın bulunan toplulukları idare altına

almıştır. Bundan sonra yönünü daha uzak diyarlara çevirmeye başlamıştır (Demir, 2016, ss. 68-69).

Oğuz Kağan'ın idare anlayışı merkeziyetçi ve bürokratik bir yapıya sahip değildir. Onun için yeterli olan iki unsur vardır: itaat edilmek ve vergi almak. (Togan, 1982, ss. 20-23). Gittiği yerlerdeki ülkelere kendi yasalarını uygulamaya çalıştığını veya yepyeni bir siyasi teşekkül ihdas etme çabasına giriştiğini görmeyiz. Sadece vergi toplamak ve halkı korumak için görevli birer şahne/bey tayin edip bölgeden ayrılır. (Togan, 1982, ss. 29-32)

Oğuz Kağan'ın bu idare anlayışını Türk devletlerinin ortak bir paydası olarak tarihsel süreçte de müşahede edebilmekteyiz. Bunun için en merkeziyetçi ve bürokratik Türk devleti olan Osmanlı örneğine baktığımızda bile, vergi veren ve isyan etmeyen toplumların yerel yasalarına dokunulmamış, çoğu zaman yüksek bir otonomi ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunun kanıtı, Osmanlı'nın çekildiği topraklarda asimile olmuş herhangi bir halk bulunmamasıdır. En merkeziyetçi Türk devletinde durum böyle olduğuna göre diğer tüm Türk devletlerini ayrıca açıklamaya lüzum görülmemektedir.

Manas Destanı, zorluklarla mücadele ve kahramanlık hikâyeleri üzerine kuruludur. Destanın bir halkın zorluklardan çıkarak güçlenme ve zaferler ile tanışma hikâyesi olduğunu daha önce de belirtmiştik. Manas'ta, Oğuz Kağan'da olduğu gibi bir cihan hakimiyeti arzusunu, mutlak güç sahibi ve "erişilmez" hükümdar tasvirini görmemekteyiz. Bunun sebebini destanın yapısında ve ortaya çıkış şeklinde aramak gerekir. Birinci olarak Manas Destanı yapı itibariyle alp tipi ve kahramanlık hikâyelerine önem vermektedir. Manas Destanı'nda öncelik; bir devlet olmak, birlik olabilmektir. Bunu Kırgız halkının o dönemdeki yapısı, toplumdaki konar-göçer yaşam tarzı ve henüz bir devlet kurmamış olmalarıyla açıklayabiliriz.

Manas'ın ilk endişesi halkını bir arada tutmak ve düşmana karşı korumak olmuştur. Bunu Manas'ın gördüğü rüya ve sonrasında gelişen olaylarda şu şekilde görmekteyiz:

Manas:

“Atam Cakıp'a söyleyin,

ateşte şişleri gördüm ben,

güzel bir rüya gördüm ben!

Et ikram etsin,

kımızı da unutmasın,

rüya yoran adamlara

bir çok hediye vereyim!” (Radloff, 1995, s. 43).

Rüyayı yoran Acıbay:

"...Peşindeki Ak-taygan'ı,

salıverdiğin zaman sen

dört ayaklı canavarların

ayağına kapanıp ölüşü

baban ile babası denk,

duan ile duası denk,

aziz hanın oğlu,

gelip sende kalacak!” (Radloff, 1995, s. 46)

Burada Oyrot Hanı'nın oğlu Almambet'in geldiğini anlayan Manas'ın endişeye kapıldığını ve halkını korumak için çaba içerisine girdiğini görürüz. Manas şöyle der:

“Kara Han 'ın yavrusu

kaplan doğan Almambet

yüzünü bize çevirdi,

ervahı buraya geliyor,

kalabalık geliyor,

düşman gibi geliyor,

hiddetli midir bilmiyorum.” (Radloff, 1995, s. 47)

Daha sonra ise Almambet ile Manas'ın tanışmasını ve Almambet'in düşmanca bir niyetle gelmediği anlaşıldıktan sonra yaşanan rahatlamayı görmekteyiz. (Radloff, 1995, s.51-53)

Manas Destanı'nda ilerledikçe endişelerin azalmaya başladığını ve Manas ile birlikte halkının güçlenip toparlanmaya başladığını görmekteyiz.

“...Rus’tan başka milletler hep,

Manas’ın hükmüne girdi.”,

“...Rus’tan başka milletler hep,

Manas’a gelip baş vurdu.

Bu steplerde badem yok,

Manas’a çıkacak adam yok.” (Radloff, 1995, s. 60)

Burada Manas’ın halkını toparlayıp başka milletleri de hâkimiyet altına aldığını öğreniyoruz. Tabii bu dizelerde dikkati çeken nokta “Rus’tan başka” ifadesidir. Çoğu araştırmacı bu ifadelerin Radloff’a yapılan aktarım sırasında destan anlatıcılarının eklemesi ile destana girdiğini, destanın aslında bulunmadığını düşünmektedir. Buna rağmen o veya bu şekilde destana giren ve Manas’ın, “Ak Padişah” olarak nitelenen Rus Çarı’na tâbi olması durumu Oğuz Kağan’ın mutlak cihan hâkimiyeti anlayışı ile zıt düşmektedir.

Oğuz Kağan için karşısındaki her milletin önünde iki yol vardır: itaat etmek ya da savaşarak itaat altına alınmak. O her defasında öncelikle muhatabının kendisine biat etmesini, vergi ödemesini ve il olmak suretiyle Türk Devleti’ne katılmasını teklif ve talep eder. Ardından da ekler: “Aksi halde savaşa hazır olunuz!” (Togan, 1982, ss. 24). Oğuz Kağan kendisine biat edilmemesini doğrudan savaş sebebi olarak görür ve hemen o devletin üzerine yürür. Savaşlarını ise çok çabuk kazanır. Bu konuda nüshalarda çokça göreceğimiz ifadeler: “savaştı ve aldı”, “savaştı ve yendi, Türk ülkesine il yaptı.” gibi ifadeler olacaktır.

Onu ilk ve son olarak en çok zorlayan ve uğraştıran savaş, Kıl Baraklılarla ve onların hanı İt Barak ile yaptığı mücadeledir. Kıl Baraklılar, askerlerinin vücudunu ak tutkal ve kara tutkal yardımıyla kara kum/çakıl taşı ile bulayarak ok ve kılıç işlemez bir zırh edinirlerdi (Demir, 2016, s. 79). Bu zırha bulanan iki savaşçı, Oğuz Kağan’ın iki elçisi ile dövüşür ve onları öldürür. Bu haberi alan Oğuz Kağan durumu umursamaz ve Kıl Baraklılar üzerine yürür. Yapılan mücadeleyi Oğuz Kağan’ın kuvvetleri kaybeder. Oğuz Kağan bu şekilde mücadelenin fayda etmeyeceğini anlar. Bu hadisede Oğuz Kağan’ın önemli bir özelliği ile tanışıyoruz. Oğuz Kağan, yaşadığı kayıptan ders çıkarır ve başka stratejiler geliştirmeye başlar. Örneğin Oğuz Kağan, Kıl Baraklı kadınların, Oğuz’un adamlarından

olan erkekleri çok beğendiğini fark eder. Böylece o kadınlara erkek elçiler gönderir ve onlardan istihbarat hatta gerekli alet ve malzemeleri edinir (Togan, 1982, ss. 24-25). Oğuz Kağan'ın savaş ile ilgili diğer özelliği ise savaşlarda komutan olarak bizzat bulunmasına rağmen hiçbir zaman yakın savaşa girmemesidir. Bu özelliği ile Oğuz Kağan, Manas'ın aksine bir alp tipinden daha çok bir hükümdar tasviridir. Manas Destanı'nın bazı yerlerinde Manas'ın dövüştüğünü ve atını düşman üzerine sürdüğünü görebilmekteyiz. Örneğin Manas ile Kökçö'nün dövüşünde "Manas ok gibi saldırdı, biri birine geçtiler." (Radloff, 1995, s. 62) cümlesini bulabilmekteyiz. Oğuz Kağan'da savaşlarda her zaman öncü unsur olarak "gök yeveli kurt" tabirini görmekteyiz. Onun her seferinde önde giden "gök yeveli kurt", Tanrı'nın Oğuz Kağan'la birlikte olduğunun destandaki ifadesidir. Manas Destanı'nda ise böylesi doğaüstü bir güç yerine 40 "çoro" (yiğit)yu savaşlarda ön plana çıkan unsur olarak görmekteyiz. Manas'ın sadık 40 yiğidi her mücadelesinde yanında olarak ona destek olmaktadır. Oğuz Kağan'ın neredeyse tüm savaşları büyük seferler ve fetihler niteliğindedir. Manas'ın savaşları ise daha ziyade tehlikeleri savuşturma mücadelesi şeklinde geçmektedir. Manas'ın "Büyük Seferi"ni ise bunun dışında tutmaktayız. Zira ele aldığımız nüshada Büyük Sefer bulunmamakta, ancak birçok varyantta yer alan bu seferin varlığı bilinmektedir. Dinler, en eski dönemlerden beri siyaset sahasını ciddi şekilde etkileyen unsurlardan biridir. Bir hükümdarın dini yaklaşımı ise çoğu zaman toplumların kaderini etkilemiştir. Bu bağlamda, siyasi anlayışı açısından ele aldığımız Oğuz Kağan'ın ve Manas'ın dini inancı ve destandaki dinsel öğeler de diğer hususlar kadar dikkate değerdir. Oğuz Kağan'ın ve Manas'ın dini inancı ve dinsel vasıfları üzerinde inceleme yaparken dikkat etmemiz gereken nokta: okuduğumuz nüshanın nerede, ne zaman ve hangi şartlar altında yazıya geçmiş olduğudur. Oğuz Kağan Destanı üzerine konuşacak olursak, bu konudaki referanslarımız arasında diğerlerinden ayrılan tek varyant Uygur Harfli Nüsha'dır. Burada Oğuz'un yoğun dinî yaşayışını pek görmemekteyiz. Evet, bu nüshada da Oğuz'un Tanrı inancı vardır, örneğin: "Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarmaktaydı." (Ağca, 2019) ifadesi geçer. Ancak dikkat edilmesi gereken husus şudur: Onun bu varyantta tebliğ gibi bir amacı ve misyonu yoktur. Bu noktada içe dönük bir inançtan söz edebiliriz. Bu türden inanç ise siyasete önemli derecede etki etmeyecektir. Örneğin annesi Tek Tanrı'ya inanmadığı için onun sütünü emmemesi, ilk iki eşi Tanrı'ya inanmadığı için onları reddetmesi bu varyantta söz konusu değildir. Ancak sonraki

varyantlarda yoğun bir Tek Tanrı inancı ve tebliğ faaliyeti göze çarpar. Kazan Nüshası'nı ele alalım. Annesinin sütünü emmeme sebebi, annesinin Tanrı'ya inanmamasıdır. Oğuz'un konuşmaya başladığından itibaren "Allah" sözünü sürekli zikrettiğini görürüz. Oğuz evlenir, eşine Tanrı'ya iman etmesini teklif eder, kadın kabul etmeyince onunla yatmadığını ve onu yok saydığını görürüz. Bu durum ikinci kez de tekrarlanır. Yeniden evlenen Oğuz, bu kadının da iman etmemesi sebebi ile onunla ilişkisini keser. Ancak Tanrı'ya iman etmeyi kabul eden bir kadın, Oğuz'a eş olarak münasip gelir. Tüm bunlara ek olarak varyantın birçok yerinde Oğuz Kağan'ın, Tanrı'nın birliğine inananlara dost, inanmayanlara düşman olduğu belirtilir. Dine bağlılığın bu denli yüksek olması Gök Tanrı inancından ziyade İslami çağrışımlar yapmaktadır. Tabii yine belirtmek gerekir ki bu durum varyantın kendisi ile doğrudan bağlantılıdır ve teolojik tartışmalara girmek çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Manas Destanı'nın yazıya geçirilen ve anlatıla gelen varyantlarında net bir biçimde Manas'ın Müslüman olduğu görülür. Destanın birçok yerinde İslam dinine ait tabirler bulunur. Manas'ın beşikteyken konuşması ve "Müslüman yolunu açacağım, kâfir malını saçacağım" deyişi, Almambet'in Müslüman olarak yurdundan ayrılıp Manas'a katılması hatta destanın sonlarında Manas'ın Mekke'ye hacca gitmesi gibi örnekleri destanda görebilmekteyiz (Radloff, 1995, s. 62).

SONUÇ

Oğuz Kağan ve Manas Destanları iki farklı zihin dünyasının ve farklı tarihsel dönemlerin, farklı yaşantı süreçlerinin ve bambaşka şartların sonucu olarak meydana gelmiş destanlardır. Oğuz Kağan Destanı, merkezîyetçi ve yazılı geleneğe daha yakınken, Manas Destanı, göçebe kültürü ve sözlü geleneğin daha belirgin bir temsilcisidir.

Oğuz Kağan, görebildiği ve ulaşabildiği her yeri, tüm bilinen dünyayı hakimiyet altına alma arzusu ve gücüne sahip bir hükümdar tasviridir. Onun hükümdarlığı mutlakîyetçidir. Kararlı ve yenilmezdir. Oğuz Kağan'ın duygularını gösterdiğini, insanlarla arkadaşlık ettiğini, sosyal ilişkiler kurduğunu neredeyse hiç görmeyiz. O, zirvede ve eşsiz bir hükümdar portresi çizer. İtaat altına almak onun için temel siyasettir. Oğuz Kağan'ın Türk tarihinin en erken dönemlerindeki Mete-Han veya Sakalar ile İndo-İskitler'e kadar dayanabileceği görüşleri mevcuttur. Destanın yazılmış olduğu dönemlere ve coğrafyalara bağlı olarak da kültürel ve dini bağlamda farklı içeriklere rastlayabilmekteyiz. Örneğin

daha erken döneme ait olan Uygur Harfli Nüsha'da İslami vurgular daha kısıtlyken, Reşidüddin Fazlullah'ın neşrettiği Oğuzname ve Kazan Nüshasında İslami unsurların daha fazla ön planda olduğu görülebilmektedir.

Manas, daha önce de belirttiğimiz gibi Oğuz Kağan'a göre daha zorlu şartlar altında hükümdar olmuştur. Onun öncelikli amacı halkını korumak ve bir arada tutmaktır. Manas'ta sefer ve fetihler ikinci planda düşünülür. Manas'ın duygularını gösteren, yenilgi yaşayabilen, bir noktada zehirlenebilen yapısı ile Oğuz Kağan'a göre karakter bakımından daha doğal ve insani bir destan kahramanı olduğu ileri sürülebilir.

Bu iki destanın da Türk Destan dünyasının birer üyesi ya da parçası olduğunu unutmamak gerekir. Benzer coğrafyalardan ve benzer kaynaklardan beslenen iki destan da birbirinden ya da aynı çıkış noktalarından da etkilenmiş olabilir. Biz bu çalışmada daha çok farklılıkları ön plana çıkarmış olsak da iki destanın benzerlikleri de azımsanamayacak derecededir. En başta tüm siyasi olayların dışında kalan halkın yaşayış şeklinin benzerliği gelmektedir. Daha sonra ise kahramanların doğumu, Oğuz Kağan'ın babasının adının Kara Han iken Manas'ın dedesinin adının Kara Han olması gibi benzerliklerden söz edilebilir.

KAYNAKÇA

Ağca, F. (2019). *Uygur harfli Oğuz Kağan destanı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Bayat, F. (2006). *Oğuz destan dünyası*. Ötüken Neşriyat.

Demir, N. (2016). *Oğuz Kağan destanı*. Ötüken Neşriyat.

Demir, N., & Aydoğdu, Ö. (2015). *Oğuzname*. Kesit Yayınları.

Gömeç, S. (2014). *Oğuz Kağan'ın kimliği: Tarihte Oğuzlar ve Oğuz Kağan destanları*.

Gülensoy, T. (2002). *Manas destanı*. Akçağ Yayınları.

İsakov, B., Buyar, C., & Şahin, İ. (Eds.). (2014). *CIEPO Interim Symposium: The Central Asiatic Roots of Ottoman Culture*. İstanbul Esnaflar ve Sanatkarlar Odası Birliği.

Köprülü, M. F. (1926). *Türk edebiyatı tarihi*. Ötüken Neşriyat.

Ögel, B. (1989). *Türk mitolojisi* (Cilt 1). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Radloff, W. (1995). *Manas destanı* (E. Gürsoy, Çev.). Türksoy Yayınları.

Togan, Z. V. (1982). *Oğuz destanı*. Enderun Yayınları.

Yıldırım, D. (1998). *Türk kahramanlık destanları: Türk bitiği*. Akçağ Yayınları.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

İlker ŞENEL

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author declares that he have no competing interests.